

Azər TURAN

II yazı

... Faiq İsmayılov XX yüzillikdə vurut iynə boyu bir ədəbiyyat firtinasından, səssiz-səmirsiz baş verən poeziya zəlzələsindən keçib-dağlıb ədəbiyyatın talesizlər, yaxud tənqidin "itirilmiş nəsil" üçün ayarladığı unutqanlıq girdabında itibindi. Az qala, hər şeydən yanan, çox vaxt da çoxbilməş və əllamə bir üslubda danişan ədəbi tənqid, hətta ədəbiyyata dəxli olmayan şeylərə yönəlsə də, əsl poeziya hadisəsi (və faktı) olan Faiqə yönəlmədi. Amma onun 1980-1984-cü illərdə yazdığı "İynəboyu şeirlər" silsiləsinin iştirakı olmadan çağdaş Azərbaycan poeziyasının dəqiq mənzərəsini görmək, dəyərləndirmək, elmi təsnifatını aparmaq bundan sonra da çətin olacaq. Bəlkə heç mümkün olmayıacaq. Faiqin unudulmasına, ədəbi taleyinin nəhs gətirməsinə səbəb təkcə onun dünyadan nakam, izsiz və soraqsız gedisi deyil. Daha çox da poetik düşüncələrinin mənsub olduğu ruh iqlimidir. Bu iqlim Faiqin yaşadığı zaman kəsimində arzuolunan iqlim deyildi. Modernizm idi. Azərbaycanın bu unudulmuş modernist şairi bilirdi ki, ətrafında "xoşbəxtliyi əlindən salmamaq üçün qorxağa çəvrilmiş xoşbəxtlər" yaşıyır. Bunu bilsə də, inadından sona qədər əl çəkmədi. Çünkü o, xoşbəxt olmağa tələsmirdi. Həm də belə bir xoşbəxt ortamın şairi olmağa tələsmirdi...

* * *

Getdikcə üfüqləri daralan dünyanın öz fərqli, muxtar ədəbiyyatı yaranır. Ədəbiyyat sanki romantizm dövrünə qədərki rahuna, halına qayıdır. Ədəbiyyata, ədəbiyyatın araçılığıyla da ictmai düşüncəyə və zehniyyətə vətən duyğusunu gətirən romantizm dövrü sanki indi bitir. Dünya ədəbiyyatı anlayışı fərqli çalar kəsb edir. Bir-birini sözdən anlayan ədəbiyyat əqrəbalarının yeni vətəni yaranır. Amma yenə də unuduruq ki, Qərb bu yeni vətəni - Dünya Evini qurmaq üçün yüz il hazırlanı. Səhər yuxusu ilə ətalət yuxusundan oyanmanın fərqi başqdır. Hipnoza yaxud heyrətə düşməyin fərqi başqa olduğu kimi... 1937-ci ildən sonra hipnoza salınıb özünü xoşbəxt sananların çoxluq təşkil etdiyi ədəbiyyat camiasında Faiq azlardan, təklərdən biriydi... Elə bu səbəbdən də dünya ədəbiyyatına uğurlaya bilə-

cəyimiz azlardan, təklərdən biri də odur. Poetik libası sovet kırınə bulaşmamış Faiq.

* * *

Dostum Faiq barədə 1994-cü ildə yazdığını kitabın adı "Ölüm süvarisi" idi. 18 yaşlı Faiqin çox vaxt da surrealist təsəvvürlərin, gerçəküstü təxəyyülün ümidiñə buraxıb şeirləşdirdiyi duygularını Salvador Dalinin sanki mistik ilgilərdən gələn süvarisinə bənzətmışdım.

Təkcə "İçmişəm günəş şirəsi" şeri istisna, qalan bütün şeirlərdə qurub, hüzün, çöküş, ölüm, mistika - dekadans...

Bu barədə çox söhbət etmişdim. Dekadansı oynamırı, yaşayırı. Səbəbini bilmədən yaşayırı. Və zənnim məni yanılmırı, yaşadığı çağın ədəbiyyatda tək dekadansı Faiq idi. Aydan ari, sudan duru, "daşa da kəpənək kimi qonmaq istəyən" Faiq.

*Qaranlıq pəncərəmdə
Qara pərdə kimi -
Nə mənim o üzdən xəbərim var,
nə o üzün məndən.
Divarlar nənəmin ağ kəfəni kimi -
bilmirəm çitdəndi, ya bezdən.
Ən yaxın nöqtəyə söykənib
gözlərim dondu.
Bəlkə də ölmüşəm,
bəlkə də sondu?..*

* * *

Faiqin şeirləri o dövrün ədəbi mətbuatını əsasən qapsayan major əhvallı şeirlər deyildi. Başdan-başa minor ovqat idi. Simvolistlərdəki axşam hüzünü və axşam rənglərini Faiqdə hala, ovqata deyil, haldan, ovqatdan adlayıb məkana dönüşən tənhalıq və ölüm hüzünü əvəz edirdi.

*Meşədən,
Kənddən-kəsəkdən uzaqda,
Tənhalıqda bitən ağac,
Gecələr yaman qorxar
Qaranlıqdan.
Meymun balalaları kimi
Kədər sallanar budaqlarından...*

Tənhalıqda bitən ağacın budaqlarından meymun balası kimi sallanan kədəri, yaxud bu kədərin obrazını ədəbiyyatımıza o götirdi. Yeni obrazdır, deyilmə? Hətta türk simvolisti Əhməd Haşimin "bir lampa hüzünü altun üfüqlərə qıslan axşamın günəş" kimi misilsiz obrazdır.

Marjinallıq və sükut, bir də ki, ölüm onun üslubuydu. Bir az Kafkaya bənzəyirdi. Amma vərəm deyildi. 18-21 yaşlarında yazdığı bütün şeirlərinin üzündə sükutun və ölümün kölgəsi səriyirdi.

*Yarpaqların üzündə
ölüm kölgəsi.
Azca yel əsdi;
bəsdi!
Budaqdan torpağacan uzanacaq
yarpaqların ömrünə əl yelləməsi...*

Özünə "qarabaxt" demirdi. Çünkü şair idi. Qarabaxtı qarabuğdayı ilə əvəz edə biləcək qədər şair idi.

*Yağma, qar!
Məni qarabuğdayı doğub anam,
çətin ağaram.*

*Tutaq ki, ağardın saçlarını,
Ağardın dabanları yeyilmiş
42 ölçülü ayaqqabıları.
Ağarda bilməzsən bəxtimi.
Özünü yorma, qar,
yağma, qar!
Çətin ağaram.*

Faiqin şeirlərindəki impressionistin də, surrealistin də üzü hər zaman dekadansı tərəf olub.

*Ölən ağacları tanımak üçün
baharı gözləyək.
Dirilər göyərəcək.
Göyərməyənlərin qisməti daldadi.
Göyərməyənlərin qisməti baltadı.
Od qoxusu,
oçaq qoxusu.
Görəsən necə olur
ağacların yuxusu?*

Faiq təkcə sözləri deyil, fikirləri də qayıləndirməyi bacarırdı.

*Kəpənək qanadına bənzədirlər
insan ürəyinə yox.*

Yaxud:

*Bir ildi
bu şəhərdən getmişəm.
indi qərib-qərib gəzirəm kückələri.
Qapıları döyməyə utanıram.
Gözlərimlə döyürmər
pəncərələri.
Kimin ürəyində varamsa
Pəncərədən baxacaq.*

Yaxud:

*Damcı pəncərədə sürüşən kimi,
Sürüşür qəlbimdə bir soyuq kədər.
O tanış nəgməni kmdi oxuyan?
Deyin oxumasın, mümkünsə əgər.*

*Ya da susdurmayın, qoyun oxusun,
Onunçün şirində bəlkə bu nəğmə.
Ürəyim titrəyir... Yoxdu qorxusu,
Yumub gözlərimi dirləyirəm mən.*

Yaxud:

Sürüşür qəlbimdə soyuq bir kədər

"Modernizm dalğası" silsiləsindən

*Güllüköynək kənd uşağı,
Arzuların göyqurşağı.
Yüyürərsən, çatammasan...*

Bu qədər. İşığın güllü köynəkdən göyqurşağındakı rənglərə, yaxud əksinə, təcəllasi, yaxud emanasiyası. İzhari, yaxud axışı.

*Günəş şirədir başdan ayağa.
Arıların qanadları yanmasa
Uçardılar düz günəş.*

Poetikası da, fəlsəfəsi də bu qədər yeriñ-yerində olan bir bənzətmə ilə şeirlər yazmaq yalnız əsl şairlərə nəsib olur. Deyilmə!

Hecasında sərbəstin hüdudsuz enerjisi, sərbəstində bayati zərifliyi və lətfəti... Sərbəst şeirlərinin də nəfəsindən bayati ətri gəldirdi:

*Hələ şirinliyi
Pətək balına bənzədirlər,
İnsan dilinə yox.
Hələ təmizliyi
Dağ çiçəyinə bənzədirlər,
insan gözlərinə yox.
Hələ kövrəkliyi*

*Aylı bir gecədə oturub yalqız,
Qəmli bir nəgməni söyləyirsənsə,-
Deməli, baş qoyub sənin köksünə
Xisnə ağlayıb nə vaxtsa bir qız.*

*Deməli, görmüsən səadət nədir,-
İndi bəyaz ayı gördüyüñ kimi -
İndi bəyaz ayı gördüyüñ kimi
Görürsən köksünə baş qoyub kədər.*

Şeirlərindən başqa, dramları, esseləri, silsilə hekayələri, "Qar" povesti və s. vardı. Amma yaradıcılığının təməl cizgisini, şübhəsiz ki, "İynə boyu şeirlər" təşkil edirdi:

*İynə boyu şeirlər yazıram,
Misralarım quş balası kimi
Yoluq-yoluq.
Misralarım şoranlıq otu kimi
qırıq-qırıq.
Bilmirəm oxuyan tapılacaq,
Ya yox.
İynə boyu şeirlər yazıram,
Bəzən duzlusu olur,
Bəzən duzsuzu.
Uğurlusu da olur,
Uğursuzu da.
Oxusan da sağ ol,
Oxumasan da.*

Bu, onun ədəbi manifesti mislində bir şeir idi. Özündə, fərdi düşüncəsində magik nəsnələr olmasa da, hər halda, mətnin magiyası, ovsunu baxımından çağdaş şerimizdə onunla qiyaslandırıla bilinəcək şairlər azdır. Kim bilir, şeirlərinin iyinə boyu olması da bəlkə elə bu səbəbdən idi. Əfsunkar şerin ölçüsü belə olur; uzun ola bilməz.

*Bir mənəm,
bir də aq divarda
qara kölgəm...
Deyirəm, nə yaxşı
tək deyiləm.*

Faiq Azərbaycan poeziyasında yüzil-lərdən bəri cilalana-cilalana gəlmış təsvir və fikir qəliblərini dağıtmağı bacarır, bül-lərə qarşı qiyamını səssiz-səmirsiz gerçək-ləşdirə bilirdi: "Bənövşə" şerinə baxın:

*Torpağın altında qala bilmədin,
Ah çəkdi, ahindan torpaq söküldü.
İstəyin, diləyin özgəydi sənin,
Baxdin bu dünyaya, belin büküldü.*

Nəhayət, son iki şeri; ömrün son günlərində alatoran rakursda cərəyan edən şüür axını:

*Kimin yadına düşəcəm
Bir isti yay günü,
O ayna sularını?
Üzümü özündə saxlamır.*

*Kimin yadına düşəcəm,
Yağlılı bir payız,
O asfalt yollarını?
İzimi özündə saxlamır.*

*Kimin yadına düşəcəm,
Bir ağappaq gecə,
O qərib ruhlarını?
Üzümü özündə saxlamır.*

* * *

*Günlər sahra kimi gəlib keçmədə,
Dəvəsiz yolçuyam, xəbərin varmı?
Gümanlar an kimi qərib köçmədə,
Ovluyam, ovçuyam, xəbərin varmı?*

*Bilinmir ömürdür, ya da ki, oyun,
Bir kor quyu kimi unudulmada.
Kədəri, sevinci bilinmir bunun,
Bilmirəm səsləyim kimi son anda.*

...Faiqin şeirlərinin ədəbiyyatımızdakı müəyyən boşluğa, bəlli bir xanaya oturuşdurulmasını inadla istəyirəm. Hansı səbəbdən istəyirəm?

* * *

Yenə də əvvəl dediklərimə qayıdırəm. Bir halda ki, Faiq İsmayılov XX yü-zillikdə vur-tut iynə boyu bir ədəbiyyat firtinasından, səssiz-səmirsiz baş verən poeziya zəlzələsindən keçib - dağılıb ədəbiyyatın talesizlər, yaxud tənqidin "itirilmiş nəsil" üçün ayarladığı unutqanlıq gir-dəbində itib-getdi. Az qala, hər şeydən yanan, çox vaxt da çoxbilməş və əlləmə

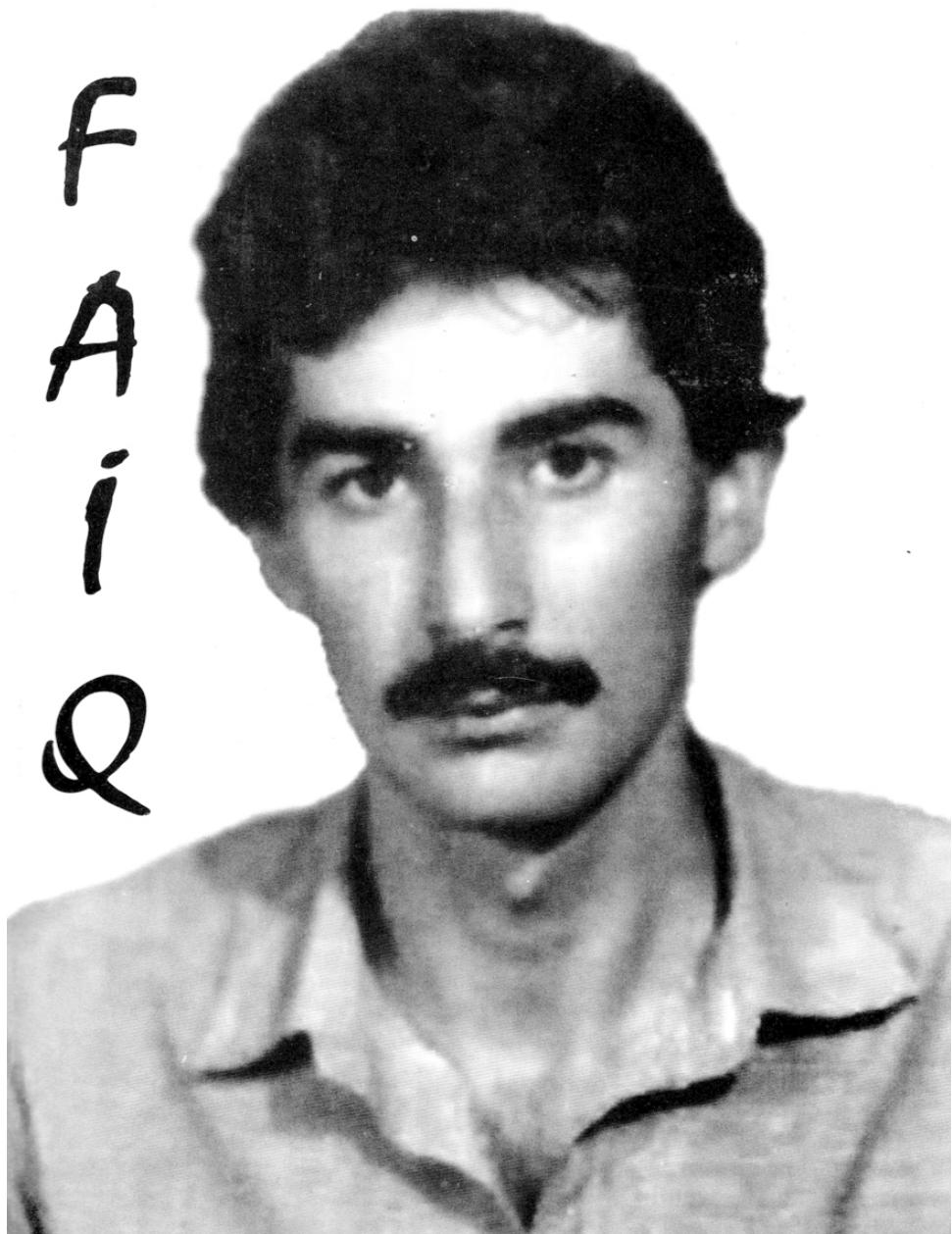
bir üslubda danışan ədəbi tənqid, hətta ədəbiyyata dəxli olmayan şeylərə yönəlsə də, əsl poeziya hadisəsi (və faktı) olan Faiqə yönəlmədi. Amma onun 1980-1984-cü illərdə yazdığı "İynəboyu şeirlər" silsiləsinin iştirakı olmadan çağdaş Azərbaycan poeziyasının dəqiq mənzərəsini görmək, dəyərləndirmək, elmi təsnifatını aparmaq bundan sonra da çətin olacaq. Bəlkə heç mümkün olmayıcaq. Faiqin unudulmasına, ədəbi taleyinin nəhs götirməsinə səbəb təkcə onun dünyadan nakam, izsiz və soraqsız gedisi deyil. Daha çox da poetik düşüncələrinin mənsub olduğu ruh iqlimidir. Bu iqlim Faiqin yaşadığı zaman kəsimində arzuolunan iqlim deyildi. Modernizm idi. Azərbaycanın bu unudulmuş modernist şairi bilirdi ki, ət-rəfında xoşbəxtliyi əlindən salmamaq üçün qorxağa çevrilmiş xoşbəxtlər yaşayır. Bunu bilsə də, inadından sona qədər əl çəkmədi. Çünkü o, xoşbəxt olmağa tələsmirdi. Həm də belə bir xoşbəxt ortam şairi olmağa tələsmirdi.

* * *

İyirmi beş ildən çoxdur ki, (1993-cü il-dən etibarən) Faiq barədə silsilə yazılar yazır, şeirlərini təqdim edirəm. Barəsində "Ölüm süvarisi" kitabımı, ayrı-ayrı vaxtlarda iki şeirlər toplusunu nəşr etdirmişəm. 2001-ci ildən başlayaraq "Yeni Azərbaycan" qəzetiñin o dövrün yaradıcı çəvrələrində maraqla oxunan və bu sətir-ləri yazarkən Faiq diqqətsizliklərinə görə qınadığım tənqidçilərdən bəzilərinin həftədə iki səhifəlik yazılarla iştirak etdiyi "Ədəbiyyat" əlavəsinin məsul redaktoru olduğum illərdə dostumun bütün yaradıcılığını ədəbi dövriyyəyə ötürməyə cəhd etmişəm. Orxan Vəlidən, onun 1948-də nəşr olunmuş "Yenisi" kitabından sonra, həm də Faiqin (və çağdaş ədəbiyyatımızın) əsl YENİSİ sayıyla biləcək "İynəboyu şeirlər"indən az qala, iyirmi il sonra yenilikləri təkrar imitisaya edən ədəbi tənqid indi olduğu kimi o zaman da inadla susdu. Bu unikal poeziya səmtinə (əslində mərhələsinə və məhvərinə) doğru yönəlmədi... Amma yönəlməsi zəruriydi. İndi isə göldiyim qənaət budur: çağdaş poeziyamızda ciddi, gərkən bir mərhələnin var olduğunu təsbit və təsdiq etməkdən ötrü 18 yaşı Faiqin:

*Günlərin bir günü
Xatırlayıb məni,
Oxumaq istəsəz
şeirlərimi,
dişlərinizi-dişlərinizə
sixin oxuyun.
Dişlərimi-dişlərimə
sixib yazmışam -*

misralarıyla, yəni bəllur poeziya dilində danışmağa başlayan "İynəboyu şeirlər"inin necə deyərlər, filoloji masaya yatırılması, ədəbiyyatşünaslığın predmetinə çevrilməsi qaçılmazdır. İnanıram və bu inamımı tənqidçilərin də nəzərə almasını istəyirəm...

**Gözlərimdə kədər, sıfətim qülər,
Mənim kədərimi bilən - bölgən yox.
Lalların dilini anası bilər.
Fağır oğlanların dilin bilən yox.**

**Deyirəm bir şəkil çəkdirəm qərək.
Vallah bu günlüyüəm - sabah bilmirəm.
Bu qədər hicrana dözərmi ürək?**

**Mənim şeirlərim göz yaşlarımdı,
Orda könül açan bir şey tapılmaz.
Mart ayı, qøy dəniz adaşlarımdı,
Həm isti olarıq, həm də ki, soyuq,
Fağır oğlanların dilin bilən yox.**

**Soyuq gecələrin yalqızlığında
Ulduzlar üzüyər, ürəyim yanar,
Məni kim ağlayar, məni kim anar?**

**Deyirəm bir şəkil çəkdirəm qərək,
Sallah bu günlüyüəm, sabah bilmirəm.
Bu qədər hicrana dözərmi ürək?..**